

Т. В. Зверко

КОНФІГУРАЦІЇ ДОВІРИ ДО ОСВІТИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Стаття присвячена аналізу конфігурації довіри до освіти на інституціональному рівні. Виявлено, що довіра до освіти залежить від низки об'єктивних та суб'єктивних чинників. З одного боку, це пов'язано з особливими очікуваннями як соціуму в цілому, так і суб'єктів освітнього процесу, з іншого – з упевненістю у діях.

На основі теоретичного аналізу та результатів соціологічних досліджень розглянуто виміри довіри, відношення довіри/недовіри в сфері освіти, які можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Закцентовано увагу на проблемних зонах, що пов'язані з дефіцитом довіри до освіти через блокування її діяльнісного потенціалу; з реалізацією основних принципів, серед яких соціальна відповідальність, взаємовигідне співробітництво, конструктивний діалог у площині «держава – громадськість».

Ключові слова: освіта, довіра до освіти, виміри довіри, довіра інституціональна, довіра міжособистісна.

***Зверко Т. В.* Конфигурации доверия к образованию: институциональный контекст.**

Статья посвящена анализу конфигурации доверия к образованию на институциональном уровне. Выявлено, что доверие к образованию зависит от ряда объективных и субъективных факторов. С одной стороны, это связано с особыми ожиданиями как социума в целом, так и субъектов образовательного процесса, с другой – с уверенностью в действиях.

На основе теоретического анализа и результатов социологических исследований рассмотрены измерения доверия, отношения доверия/недоверия в сфере образования, которые могут иметь как конструктивный, так и деструктивный характер. Сделан акцент на проблемных зонах, связанных с дефицитом доверия к образованию из-за блокирования его деятельностного потенциала; с реализацией основных принципов, среди которых социальная ответственность, взаимовыгодное сотрудничество, конструктивный диалог в плоскости «государство – общественность».

Ключевые слова: образование, доверие к образованию, измерение доверия, доверие институциональное, доверие межличностное.

Zverko Tamara. Configuring trust in education: institutional context.

The article is devoted to the analysis of the configuration of trust in education at institutional level. It was concluded that trust in education depends on a number of objective and subjective factors. On the one hand, this is due to particular expectations of both society as a whole and the subjects of educational process, and on the other hand, due to confidence in actions. On the basis of theoretical analysis and the results of sociological studies dimensions of trust, attitude of trust/mistrust in the field of education, which can be both constructive and destructive, are examined. Emphasis is placed on problem areas associated with lack of trust in education due to blocking its activity potential; with the implementation of basic principles, among which are social responsibility, mutually beneficial cooperation, constructive dialogue in the terms of «state – public».

Key words: education, trust in education, measurement of trust, institutional trust, interpersonal trust.

Сучасний освітній простір, його конфігурації, передбачуваність/непередбачуваність змін змісту та освітнього простору, відповідність вимогам суспільства – ці та інші питання все більше артикулюються в дослідницьких сюжетах представників наукової спільноти. Одночасно вони є похідними однієї важливої проблеми, що стосується можливості відновлення і розвитку соціальної довіри.

Ця функція освіти актуалізується у зв'язку з утратою в Україні соціальної довіри і на базисному, елементарному (довіра до людей), і на абстрактному (довіра до інституцій і систем) рівнях [1, с. 127]. Даний факт також підтверджують результати проведених упродовж останніх десяти років Лабораторією проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» соціологічних досліджень¹, які показують оцінки впливу (а значить і довіри) на світогляд студентської молоді державних і суспільних інститутів, організацій. Вони є достатньо диференційованими.

¹ Результати міжнародного соціологічного дослідження, яке було проведене лабораторією проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» в 2009 році в рамках наукового проекту «Студент ХХІ ст.»; результати опитування молоді Харківського регіону з вивчення питань розвитку громадянського суспільства, проведене лабораторією проблем вищої школи Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» в 2014 році (n=1119).

Зокрема, міжнародне дослідження 2009 р. показало, що особливу роль у цьому напрямку студенти відводять закладам вищої освіти (70,3%), певною мірою значущими визнаються ЗМІ (59,7%) (саме ці структури мають найбільший вплив на світогляд студентів і при цьому користуються високим рівнем довіри серед них), церква, творча інтелігенція, учені, загальноосвітні навчальні заклади сприймаються як ті, що сприяють впливу (відповідно – 21,9%, 21,7%, 21,6%, 19%).

За даними іншого дослідження (2014 р.), у опитаних молодих людей освіта, м'яко кажучи, не займає перші позиції з переліку того, що викликає почуття гордості (19,5%), тому, мабуть, найбільш значущим вони вважають, поряд із стабільністю у державі (77,7%), підтримку освіти й науки (62,5%), важливим для них є прагнення отримати якісну освіту (4,1 за 5-бальною шкалою).

Тож першорядного значення набуває виявлення та застосування тих механізмів, що сприятимуть відновленню і укріпленню соціальної довіри, забезпеченню мінімізації ризиків, конструктивного соціального діалогу в освітньому полі. Безсумнівно, «реалізувати це... система освіти може тільки при наявності такого культурно-освітнього середовища, в якому імітаційні та фальсифікаційні форми освітнього процесу не сприймаються і відчужуються» [2, с. 22].

Однією з важливих, на наш погляд, для аналізу є конфігурація довіри до освіти на інституціональному рівні, що і є метою нашої статті.

З теоретичної точки зору, важливими, на наш погляд, для трактування феномена довіри є напрацювання Б. Барбера, Е. Гідденса, Н. Лумана, Р. Патнема, А. Селігмена, Ф. Фукуями, П. Штомпки. Так, на думку П. Штомпки, «довіра – це ставка відносно до майбутніх непередбачених дій інших» [3, с. 12].

Виходячи з цього, довіра передбачає два основних компоненти: 1) особливі очікування (щодо поведінки іншого в певній ситуації) і 2) упевненість у діях (ставка). Вчений визначає різновиди довіри: довіряючи, ми «ставимо» на різні об'єкти. «Первинні «мішені» довіри вибудовуються як концентричні кола – від максимально близьких міжособистісних стосунків до більш абстрактних орієнтацій відносно соціальних об'єктів. Це особиста довіра до індивідів, з якими ми вступаємо в прямі контакти; категоріальна довіра (стать, вік, релігія

тощо); позиційна – довіра/недовіра до певних соціальних ролей (мати, друг, учитель тощо); групова (наприклад, студентська група для професора); інституціональна (школа, університет тощо), включаючи «процедурну» довіру до інституціональних практик і процедур, які розуміють як віру в те, що наслідування їм приведе до найкращих результатів (довіра до науки, до освіти тощо); комерційна (довіра до фірми, автора тощо); системна (довіра до соціальних систем, порядку й режиму)» [3, с. 12–13].

Крім того, П. Штомпка виділяє три типи орієнтації індивіда залежно від його очікувань. Для перших двох орієнтацій (надія/розчарування, віра/сумнів) виявляються характерними пасивність, дистанціювання, прагнення до уникнення будь-яких зобов'язань. Третя орієнтація – довіра – виявляється в ситуації, коли ми, незважаючи на невизначеність і ризик, усе ж націлені на дії.

Інтерес у цьому плані викликають виміри довіри, які пропонує брати до уваги учений [3, с. 13]:

«1) довіра як характеристика стосунків (однобічних та взаємних). Основне послання полягає у тому, що тут спостерігається намагання максимізувати «прибуток» і мінімізувати «втрати» на основі зваженої оцінки інформації. Очевидно, при цьому може виникнути проблема відсутності достатньої інформації з різних аспектів ситуації і, відповідно, наявності невизначеності та ризику. Більш складні системи довіри з'являються у ситуації, коли довіра є попередньою умовою і результатом успішного співробітництва;

2) довіра як особистісна риса, що ґрунтується на «базовій довірі», «імпульсі довіри»;

3) довіра з урахуванням культурного контексту: одні соціальні ролі пов'язані з вимогою довіри (доктор, соціальний працівник тощо), інші – з очікуваннями від того, хто повинен виправдати довіру (наприклад, професор університету)».

Існують й інші точки зору щодо трактування феномена довіри. Так, у розумінні Р. Патнема та Ф. Фукуями, це здійснення очікуваної, зокрема чесної, орієнтованої на спільні цінності поведінки. А на думку українського соціолога Т. Стеценко, довіра визначається як позитивні морально-етичні, прагматичні або емоційні оцінки суб'єкта певного

об'єкта з позиції його надійності та очікувань суб'єкта [4].

В рамках нашого аналізу важливо з'ясувати, в яких конфігураціях може виступати інституціональна довіра до освіти. З одного боку, це пов'язано з особливими очікуваннями як соціуму в цілому, так і суб'єктів освітнього процесу, з іншого – з упевненістю у діях. За логікою це передбачає довіру до системи освіти, довіру до навчального закладу, довіру до викладача – представника професійного співтовариства, довіру до студента – суб'єкта освітнього процесу.

Такі конфігурації довіри сприяють формуванню усталених зв'язків та взаємовідносин у площині «суспільство – освіта», забезпечують інтеграцію в освітньому полі, позитивно впливають на якість освіти.

Якщо говорити про виміри довіри в контексті характеристики стосунків, то, як показують дослідження останніх років, студент зорієнтований, передусім, на самореалізацію – професійну, творчу, зосереджений на собі та своєму близькому оточенні, для нього важливі морально-етичні норми взаємодії [5, с. 79]. Це дозволяє робити припущення щодо проєкційних векторів розвитку його власних практик, у тому числі й освітніх. Очевидно, що в основі довіри до інституту знаходиться довіра міжособистісна – до тих, хто представляє цей соціальний інститут. І як стверджує дослідниця Т. Горіна, це дає розуміння того, що, «по-перше, інституціональною довірою можна управляти, змінюючи рівень міжособистісної довіри в освітньому середовищі. По-друге, непрямим показником рівня інституціональної довіри може бути рівень міжособистісної довіри» [6, с. 1847].

Отже, освіта – той інститут, який може конструювати та накопичувати соціальну довіру. І, як наголошують дослідники, все більше актуалізується проблема формування довіри до освіти через її якість.

Так, за результатами загальнонаціонального опитування «Вища освіта в Україні: суспільна думка студентів»², більшість студентів (87%) звертають увагу на якісну підготовку у виші, з них 36% вважають це першочерговим завданням. Цим зумовлена і їхня оцінка якості вищої освіти в Україні: нижче за середній рівень – 2,8 бали за 5-бальною

² Результати загальнонаціонального опитування «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів», проведеного з 5 по 12 березня 2015 р. Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва (n=1001).

шкалою (хоча якість освіти у своєму виші студенти оцінили дещо вище – в 3,2 бали).

Для підвищення якості підготовки, на думку студентів, необхідно, перш за все, скорегувати вітчизняні освітні стандарти та систему якості для визнання в світовому освітньому просторі, налагодити співпрацю з кращими зарубіжними університетами, посилити зв'язок викладання з потребами ринку праці³.

Як показали дані проведеного в 2017 році загальнонаціонального опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири»⁴, 72% молодих українців задоволені й дуже задоволені своєю освітою, проте лише 44% респондентів задоволені якістю освіти в Україні в цілому, третина опитаних вважає, що українська освіта відповідає потребам сучасного ринку праці. Більшість учасників фокус-груп стверджують, що освіта дає скоріше «корочку» (диплом), ніж навички, які необхідні в професійній діяльності. Серед проблемних зон позначені: корупція, відсутність належної практики та інновацій у навчанні, перевантаженість навчальної програми дисциплінами, які не пов'язані зі спеціальністю.

По-перше, важливо усвідомлювати, що дефіцит довіри до освіти блокує її діяльнісний потенціал, який забезпечує життєздатність системи освіти. По-друге, основними принципами розвитку довіри мають стати соціальна відповідальність, взаємовигідне співробітництво, конструктивний діалог у площині «держава – громадськість». По-третє, однією із умов відновлення довіри до освіти є регулярне інформування про прозорість, відкритість, результати освітньої діяльності.

При цьому слід констатувати, що відношення довіри/недовіри в сфері освіти можуть мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Відповідно, перше веде до діалогу, а друге – до втрати зв'язків, ігнорування інтересів суб'єктів освітнього процесу. Маємо

³ Результати загальнонаціонального опитування «Вища освіта в Україні: громадська думка студентів», проведеного у березні 2015 р. Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва (n=1001).

⁴ Результати загальнонаціонального опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири», проведеного у липні-серпні 2017 р. компанією GfK Ukraine на замовлення Центру «Нова Європа» (n=2000).

надію, що проблеми довіри в освітньому полі будуть вирішуватися за оптимістичним сценарієм.

Список літератури

1. Андрущенко, А. Н. (2013). Анализ и систематизация научных подходов к формированию типологии доверия. *Социол. исслед.*, 8, с. 126–135.
2. Астахова, Е. В. (2015). Система образования: ресурсы и возможности формирования социального доверия. *Новий колегіум*, 4, с. 19–22.
3. Фрейк, Н. В. (2006). Концепция доверия в исследованиях Штомпки. *Социол. исслед.*, 11, с. 10–18.
4. Стеценко, Т. О. (2012). Проблеми виміру освіти в соціології. В: *Соціальні технології актуальних проблем теорії та практики*. Київ, 156 с.
5. Михайлева, Е. Г., Астахова, В. И., Астахова Е. В. и др. (2018). *Современные технологии развития творческой активности студентов*. Харьков: Изд-во НУА, 308 с.
6. Горина, Т. С. (2014). Теоретические установки изучения доверия в образовательной среде. *Фундаментальные исследования*, 11–8, с. 1845–1851.

References

1. Andrushchenko, A. N. (2013). Analiz i sistematizatsiya nauchnykh podkhodov k formirovaniyu tipologii doveriya [Analysis and systematization of scientific approaches to the formation of a typology of trust]. *Sotsiol. Issled*, 8, pp. 126–135.
2. Astakhova, Ye. V. (2015). Sistema obrazovaniya: resursy i vozmozhnosti formirovaniya sotsial'nogo doveriya [Education system: resources and opportunities for the formation of social trust]. *Noviy kolegium*, 4, pp. 19–22.
3. Freik, N. V. (2006). Kontseptsiya doveriya v issledovaniyakh Shtompki [The concept of trust in the research of Shtompka]. *Sotsiol. Issled*, 11, pp. 10–18.
4. Stetsenko, T. O. (2012). Problemi vimiru osvnti v sotsholognii [Problems of vimiru to be learned in social science]. In: *Sotsial'ni tekhnolognii aktual'nikh problem teorii ta praktiki* [Social technology of actual problems of theory and practice]. Kyiv, 156 p.
5. Mikhayleva, Ye. G., Astakhova, V. I., Astakhova Ye. V. And oth. (2018). *Sovremennyye tekhnologii razvitiya tvorcheskoy aktivnosti studentov* [Modern technologies for the development of students' creative activity]. Khar'kov: Izd-vo NUA , 308 p.
6. Gorina, T. S. (2014). Teoreticheskiye ustanovki izucheniya doveriya v obrazovatel'noy srede [Theoretical guidelines for the study of trust in the educational environment]. *Fundamental'nyye issledovaniya*, 11–8, pp. 1845–1851.